

Helvi Leiviskä
(1902–1982)

SONATA
FOR VIOLIN AND PIANO
Viulusonaatti

Op. 21 (1945)

Sonaatti viululle ja pianolle (1945)

Kirkasäänistä viulua on länsimaisen taidemusiikin historiassa kuvattu usein ilmaisurikkaudeltaan ylittämättömäksi ja akustisilta ominaisuuksiltaan täydelliseksi soittimeksi. Viulu-piano-kaksikolle sävelletty sonaatti onkin yksi kamarimusiikin perinteisiä kuninkuuslajeja. Sävellyslajina sonaattia leimaavat korkeataiteelliset tavoitteet. Tämä tarkoittaa laajaa muotoa – tavallisimmin kolmea tai neljää osaa – sekä painavaa sisältöä, joka edellyttää syntyjen syvien pohdintaa ja rajuja tunnemyrskyjä. Ilmaisuu on yleensä voimakkaan kerronnallista, soinnuttelu rikasta ja kudos kekseliästä.

Kaikki edellä mainittu pätee Helvi Leiviskän sonaattiin viululle ja pianolle (g-molli, op. 21). Se on suuri ja intohimoinen etsintäkertomus, kuten monet suuret sonaatit. Etsintäkertomus on keskeinen kerrontakaava länsimaisessa kulttuurissa, ja se luonnehtii sonaattien ohella muun muassa myyttisiä sankaritarinoita, kansansatuja ja kehitysromaaneja. Kerrontakaavaan kuuluu, että tarina muodostuu koettelemuksia sisältäväksi matkaksi, jonka myötä päähenkilö saavuttaa jotakin tärkeää ja kasvaa uudeksi ihmiseksi.

Leiviskän viulusonaatin tarina ei ole kuitenkaan tavanomaisinta tyyppiä. Noin 25 minuuttia kestävä kolmiosainen teoksen ensimmäinen osa on ylittäen puolta lyhyempi kuin toinen ja kolmas osa. Kertomus ei myöskään pääty voitokkaaseen loppuun, vaan pikemminkin avoimeen kysymykseen tai toteamukseen matkan ratkeamattomuudesta.

Ensimmäinen osa (*Allegro risoluto*) muodostuu voimakkaan jännitteisestä ja levottomasta musiikista. Pääteema (t. 1) alkaa Leiviskälle tyypillisesti pisteellisen rytmin sävyttämällä ”kysymyseleellä”. Oikeastaan koko teos on kuin jatkuvaa kysymystä tai etsimistä. Yhä uudestaan toistuvat erilaiset ja poikkeuksellisiin korkeuksiin kiipeävät kulut, jotka päättyvät pitkiin säveliin kuin vastausta vaativiin kysymysmerkkeihin. Ensiosan pääteeman luonne on päättäväinen, kuten esitysmarkkinatkin kertovat (*risoluto* ja *deciso*), mutta samalla se luo

hermostuneen ja epätoivoisen vaikutelman ammentamalla jatkuvasti ilmaisullisista äärikeinoista. Sama pätee transition (t. 20) aiheistoon.

Kuten musiikkitieteilijä Eila Tarasti toteaa kirjassaan ”*Nouse, ole kirkas*”: *Helvi Leiviskän elämä ja teokset* (2017), Leiviskän viulusonaatti on konserttomaisen virtuoosinen: suurin osa teoksen kudoksesta on kuin jatkuvaa kadenssia laajoine hyppyineen, murtosointuineen, kaksoisotteineen ja korkeine rekistereineen. Avausosaa luonnehtivat myös takapotkuiset sykkeet, Brahms-tyyppinen monirytmien vellonta sekä Sibeliuksen viulukonsertton mieleen tuovat kipunoinnit. Pastoraalinen sivuteema (t. 45) tarjoaa ohimenevän lepohetken miksolyydisesti sävyttyneessä F-duurissa, mutta sekin johtaa oudon äkisti kehittelyjaksoon (t. 56/59). Kertausjaksossa (t. 108) ei kuulla sivuteemaa ollenkaan mutta sekä pääteema että transitio ovat laajentuneet kehittelynomaisesti, ja lopulta transitio onkin muuntunut koodaksi.

Vaikka säveltäjä on itse nimennyt teoksensa sävel-lajiksi g-mollin, teos noudattaa tonaalisia kaavoja vain hyvin väljässä mielessä. Moderni soinnutus yhdistelee uusromanttisia, impressionistisia ja ekspressionistisia aineksia, ja useimmiten harmoniaa leimaa jatkuva, kuumeinen sävellajin vaihtuminen yhdestä toiseen. Toinen osa (*Larghetto con anima*) on kuitenkin harmonisesti ja muiltakin tekijöiltään kehysosia rauhallisempi. Tämä sonaatin keskimäinen osa on teoksen sydän: pysähtynyt tunnelmakuva, jossa hellä viulu unelmoi pianon salamyhkäisen koraalin yllä 5/4-tahtilajissa. Muoto on pidennetty kolmiosainen laulumuoto (ABABA). Kehystaitteet (A) muodostuvat herkästä koraalista, joka hiljalleen kasvaa nostalgiseksi kaipausteemaksi. Keskitaitteissa (B; t. 32–65 ja 87–102) ilmoille puhkeaa laulava romanttinen teema. Lopulta musiikki katoaa sumuun.

Kolmannessa osassa (*Allegro con fuoco*) kuumeinen etsintä jatkuu. Mukaan sekoittuu kaikuja aiemmista osista. Kesken kaiken näyttämölle palaavat ensimmäisen osan pää- ja sivuteemat (t. 51 ja 62), jotka vievät teoksen päätökseensä. Musiikkia luonnehtivat kromaattiset pyristelyt ja juoksutukset,

hengästyttävät harmoniset sokkelot sekä synkät mollisoinnut. Viulu ja piano tuntuvat antavan kaikkensa esoteerisessa ryteikössä, joka rakentaa kuvaa tajunnan kerroksellisuudesta ja sielullisista ristiriidoista. Aivan lopussa musiikki kääntyy ikiliikkujamaiseksi G-duuri-kudokseksi. Ratkaisu tuntuu sanovan, että elämä on aina jatkuva matka, ja lopulta jokaisen kuuntelijan on itse päätettävä, miten kertomus päättyy.

Teos valmistui toisen maailmansodan viimeisenä vuonna. Säveltäjä omisti sen Suomen ja Neuvostoliiton välisessä jatkosodassa (1941–1944) kuolleen pikkuveljensä Aulis Leiviskän (1918–1944) muistolle. Aulis oli Helvin tavoin säveltäjä.

Sonata for violin and piano (1945)

The bright tones of the violin have often been described in the history of Western art music as unsurpassed in expressive richness and the instrument itself as acoustic perfection. A sonata for the duo of violin and piano is one of the traditionally most prestigious genres of chamber music. The sonata in itself is a format that sets the bar high in terms of artistic ambition. It presupposes an extensive work – usually in three or four movements – and substantive content that probes depths and embodies emotional tumult. It is often narrative in its articulation, rich in its harmony and inventive in its texture.

All of the above boxes are ticked in the Sonata for violin and piano in G minor op. 21 by Helvi Leiviskä. It is a grand, passionate quest narrative, as is the case with many great sonatas. The quest narrative is a key device in Western culture, being the template not only for sonatas but for hero myths, folk tales and novels of personal growth. This template involves casting the story as a journey full of trials and tribulations out of which the main character emerges with important lessons learned, having grown as a human being.

The narrative in Leiviskä's Violin Sonata is not of the most conventional sort, however. The work

Teos kantaesitettiin kokonaisuudessaan Helvi Leiviskän toisessa sävellyskonsertissa 8.11.1945, jolloin viulistina toimi Jorma Kärkkäinen ja pianistina Jussi Jalas. Sävellyksen ensimmäiset kaksi osaa oli kuitenkin esitetty jo aiemmin saman vuoden huhtikuussa kirjallisuusyhdistys Nuoren Voiman Liiton 25-vuotisjuhlissa. Tällöin soittajina olivat viulisti Jouko Ignatius ja säveltäjä itse.

Sävellyksestä on olemassa yksi kaupallinen tallenne levyllä *Helvi Leiviskä: Violin Sonata – Piano Quartet – Symphony No. 3* (Finlandia 2012). Tässä vuodelta 1975 peräisin olevassa esityksessä soittivat viulisti Paavo Pohjola ja pianisti Liisa Pohjola.

Susanna Välimäki

lasts about 25 minutes in all, but the first movement is, unexpectedly, only half the length of the second and third movements. Also, the ending is not so much triumphant as a sort of open question or an acceptance of an unresolved journey.

The first movement (*Allegro risoluto*) is highly tense and restless. The main subject (m. 1) begins, typically for Leiviskä, with a dotted rhythm forming a 'questioning gesture'. This sets the tone for the entire work as a continuous process of questioning or searching. The repeated, diverse figures reaching for the heights end up on long notes, like question marks demanding an answer. The main subject here is decisive, indeed being marked *risoluto* and *deciso*, but it also reeks of nervousness and despair as it constantly draws on extremities of expression. The same applies to the material in the transition (m. 20).

As musicologist Eila Tarasti wrote in her book *"Nouse, ole kirkas": Helvi Leiviskän elämä ja teokset* ['Arise, be bright': The life and works of Helvi Leiviskä] (2017), Leiviskä's Violin Sonata is as demanding as a virtuoso concerto: most of its texture is like an extended cadenza, with expansive leaps, arpeggios, double stops and extensive use of the

SONATA

I

HELVI LEIVISKÄ, Op. 21

Allegro risoluto

f deciso

5

9 *8va*

13 *8va*

17 *8va*

20 **1** (8) *ff* *mp*

25 *f*

28

Aulis-veljelleni omistettu
SONATA
for violin and piano

I

HELVI LEIVISKÄ, Op. 21

Allegro risoluto

Violino

f deciso

Pianoforte

f

5

9

8va

12

8va

15 *8va*

18 *8va* *ff* *f*

21 *mp* *p*

24

II

Larghetto con anima

Violino

Pianoforte

5

9

13

p

mp

mf

dim.

The image shows a page of a musical score for Violino and Pianoforte. The score is in 5/4 time and has a key signature of two flats. The tempo is marked 'Larghetto con anima'. The score is divided into four systems, with measures 1-4, 5-8, 9-12, and 13-16. The violin part starts with a rest in measure 1, then begins in measure 2. The piano accompaniment consists of chords and arpeggiated figures. Dynamics include piano (p), mezzo-piano (mp), mezzo-forte (mf), and diminuendo (dim.). A large watermark 'SAMPLE' is overlaid on the page.

1

17

p

p cantabile

21

p

25

cresc.

cresc.

29

cresc.

3

III

Allegro con fuoco

Violino

Pianoforte

p

cresc.

mf

mp

3

6

9

1

105 **14**

mf

3 3 3 3 3 3 3 3

108

cresc. *f*

3 3 3 3 3 3 3 3

15

111

114

cresc. *cresc.* *accel.*